

УДК 801.81

ВИДИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Тетяна Беценко

*Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
кафедра української мови
вул. Роменська, 87, 40002, Суми
тел. (0542)22-15-17*

Розглянуто лінгвостилістичний, лінгвістичний, культурологічний, герменевтичний, філологічний зразки аналізу тексту. З'ясовано специфіку кожного різновиду, визначено предмет, мету та завдання, подано основні коментарі.

Лінгвістичний стилістичний аналіз тексту - обґрунтування відбору мовних одиниць і особливостей їх структурування та поетичних функцій у системі віршового твору.

Комплексний філологічний аналіз – аналіз узагальненого типу, який передбачає визначення проблематики художнього твору і його ідейного змісту у співвіднесенні з розглядом композиційно-мовленнєвої структури тексту, його образного ладу, просторово-часової організації та інтертекстуальних зв'язків, маркованих мовленнєвими сигналами.

Ключові слова: лінгвістичний стилістичний аналіз художнього тексту, лінгвістичний культурологічний аналіз тексту, герменевтичний аналіз тексту, філологічний аналіз тексту.

Сьогодні текстознавчі напрями досліджень привертають значну увагу фахівців гуманітарної (особливо філологічної) галузі; з огляду на це, мабуть, виокремили теорію тексту, лінгвістику тексту, лінгвістичний аналіз художнього тексту та ін. Текст осмислюється як багаторівнева змістова цілісність, як культурно-інформаційне, індивідуально-авторське, самобутнє явище інтелектуально-творчої, пошуково-креативної діяльності мовця, як факт дійсності, що особливим способом (з допомогою мовних знаків) фіксує і зберігає інформацію, закодовану в різних формах та зразках словесної творчості. Сприйняття, розуміння, критичне осмислення та оцінювання тексту постає як важлива проблема сучасної гуманітарної освіти. Очевидно, це мотивує потребу в застосуванні різних підходів до аналізу тексту.

Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу привертав увагу М. Бахтіна, В. Виноградова, В. Ейхенбаума, Л. Новикова, Л. Булаховського, І. Білодіда, І. Ковалика, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайка, Є. Пасічника, В. Неділька, Т. Єщенко, О. Селіванову та ін. Проте бракує методичних розробок, які б висвітлювали способи виконання різних видів аналізу тексту, насамперед – художнього.

Мета дослідження – схарактеризувати основні напрями і способи розбору та критично-фахового філологічного (лінгвістичного) розгляду тексту як факту мовної дійсності та мовленнєвої діяльності індивіда (автора).

1. Лінгвостилістичний (лінгвопоетичний) аналіз художнього тексту.

У науковій та науково-навчальній літературі не існує єдиного зразка, єдиної схеми лінгвостилістичного, лінгвопоетичного аналізу тексту.

Поетика, як відомо, – це галузь, що займається проблемами художньої творчості, використанням тропів, фігур – художніх засобів, взаємодією різних компонентів художнього цілого. Якщо взяти до уваги те, що „лінгвопоетика розглядає поетичну мову як явище емоційно-естетичного освоєння світу, як систему, що існує сама собою й

характеризується законами внутрішнього розвитку, тенденціями заміни традиційного новаторським, постійним оновленням поетичних формул, взаємодією усталеного загальнопоетичного та індивідуально-авторського в стилістичних засобах української мови” [2, с.324], то на цій підставі лінгвопоетику і лінгвостилістику художнього тексту можна деякою мірою ототожнити.

Власне лінгвістичні (вужькі) аспекти дослідження художнього стилю без виходу в естетичні категорії мови, в психолінгвістику та етнопсихолінгвістику не розкривають сутності художнього слова, його образної семантики. Не сприяє ефективності досліджень практика розгляду мовно-художніх засобів як певного додатка до пізнавального ідейного змісту твору. Тому постає необхідність у процесі виконання аналізу тексту поєднувати дослідження власне лінгвістичних аспектів організації тексту зі стилістичними та поетичними.

Отже, під лінгвостилістичним (лінгвопоетичним) аналізом тексту розуміють аналіз не тільки мовних одиниць, обґрунтування їх відбору і особливого структурування, але й поетики віршового твору. Лінгвопоетичний (лінгвостилістичний) аналіз художнього твору постає як „аналіз і систематизація елементів мовної організації тексту, які втілюють „образ світу” і „образ автора” з позиції певного естетичного ідеалу. Для цього різновиду лінгвістичного аналізу тексту характерне часткове втручання в сферу літературознавчого аналізу” [1, с.41]. Означений різновид аналізу тексту досить близький до філологічного аналізу. Він поступається йому лише повнотою висвітлення культурно-історичного контексту твору і його власне літературознавчих особливостей.

Лінгвостилістичний аналіз твору — це, по суті, поглиблений, докладний аналіз усіх складників художнього твору, що передбачає визначення його тематики, виявлення художньо-образних засобів та індивідуально-авторських особливостей письма, спостереження за функціонуванням яких допомагає глибшому усвідомленню й розкриттю ідейного задуму автора.

Використовуючи таку форму аналізу художнього твору, як лінгвостилістичний аналіз, слід пам'ятати, що він обов'язково передбачає літературознавчий аналіз (розгляд художнього твору як факту естетичного і як факту суспільної думки), стилістичний аналіз (визначення індивідуально-авторських засобів художнього письма), лінгвістичний аналіз (спостереження за використанням мовних засобів: фонетичних, лексичних, словотворчих, морфологічних, синтаксичних, — за допомогою яких досягається повне та глибоке розкриття ідейно-тематичного змісту твору).

2. Герменевтичний філологічний аналіз художнього твору.

Герменевтичний філологічний аналіз художнього твору – витлумачення з позицій інтерпретатора істинного розуміння сенсу повідомлюваної в тексті інформації, потрактування специфіки, призначення обраної структури та елементів змістової організації, внутрішньої та зовнішньої форми художнього твору (твору) у контексті його жанрової природи, з орієнтацією на літературний розвиток, літературний процес, мовнокультурну особистість автора. Цей різновид аналізу передбачає інтерпретоване представлення розуміння змісту твору (його частин) на основі як власного, так і загальнолюдського досвіду, з урахуванням науково-критичних досягнень у певній галузі інтелектуальної діяльності.

Розуміння і потрактування (витлумачення змісту, образів, позиції автора та ін.) твору як авторського інтелектуально-мистецького творіння у філологічному аспекті зводиться до осягнення семантики твору – макросемантики (макрозмісту всього твору) і мікросемантики (значення окремих структур, компонентів текстової організації, що загалом формують макросемантику – його глибинний зміст).

Мета герменевтичного аналізу художнього тексту – витлумачити розуміння його змісту та призначення на основі пояснення обраної автором специфіки текстової діяльності: структури (внутрішньої та зовнішньої організації тексту), композиції, жанрової специфіки, з урахуванням власне особистості автора (його життєпису, стильової манери, належності до літературного напрямку, місця в літературному процесі), інших чинників, що мають безпосереднє відношення до адекватного сприйняття, повного і належного розуміння змісту тексту (історичних, філософських, релігійних та ін.), усвідомлення його ваги та значущості як твору мистецтва, що в цілому постає як наслідок інтерпретаційної діяльності адресата.

Досягнення **мети** герменевтичного аналізу художнього тексту можливе у випадку вирішення завдань:

- навчити розуміти й інтерпретувати художній текст (тематично-ідейний зміст, композицію, систему образів, специфіку різнорівневої мовнообразної його організації);
- навчити розуміти текст як продукт творчої діяльності митця;
- навчити встановлювати істину тексту (пізнавати істину, показану в тексті) як продуктиві інтелектуально-творчої діяльності; спростовувати можливі фальсифікації; визначати сенс тексту (текстової інформації);
- навчити розпізнавати, знаходити і розв'язувати конфлікти інтерпретацій;
- навчити усвідомлено сприймати текст у єдності його частин; врахувати окреме, часткове як складник цілого і навпаки та ін.

Предметом герменевтичного аналізу художнього тексту є структура змістової організації, внутрішньої та зовнішньої форми художнього твору в аспекті інтерпретаційності.

Герменевтичний аналіз художнього тексту зводиться до логічно вмотивованої відповіді на питання: *що* представлено (зображено, подано)? *як* саме реалізовано? з *якою* метою обрано такий ракурс (підхід, тип, різновид, прийом, систему образів, мовну конструкцію та ін.), *чим* він (вони) показовий, вирашаний? *у чому* полягає знаковість мовнообразної організації тексту? *що* дає (створює, формує у свідомості інтерпретатора) текстова інформація?

3. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту

Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту полягає у *виявленні* різнорівневих мовних одиниць, що безпосередньо вказують на народномовне, лінгвоетнічне, країнознавче середовище / джерело, слугують засобами позначення етнічної дійсності, мають чітко виражене національне забарвлення, орієнтують на етноідентифікацію відтворюваних реалій, слугують маркерами національної картини світу; у *встановленні* культурної (народознавчої) семантики різнорівневих лінгвоодиниць та їх співвіднесеності з певним етносом; у *з'ясуванні* народознавчого характеру повідомлюваної в тексті інформації; у *пошуку та описі* особливостей реалізації в тексті ментальності мовця / автора.

Мету лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту вбачаємо у цілеспрямованому виявленні, аналізові та описі різнорівневих мовних одиниць, що співвіднесені з певним етнокультурним простором, є характерною ознакою народного (етнічного) континууму - його духовно-матеріальної дійсності, позначені народномовним (етномовним) колоритом і створюють культурний фон тексту, ідентифікують його з конкретним етнокультурним буттям, забезпечують відтворення національної картини світу і виступають мовно-естетичними знаками національної культури.

Завдання лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту :

- з'ясувати ідейно-тематичну спрямованість текстової інформації в аспекті її етнокультурної аргументації;
- схарактеризувати загальний культурний фон, представлений в тексті; встановити співвіднесеність тексту з певною культурою, етносоціумом, що реалізує культурну дійсність у назвах предметів духовно-матеріальної сутності;
- пізнати мовнокультурну своєрідність тексту з урахуванням та на основі сфери спілкування і ситуації, на яку орієнтований текст, функцій тексту, фактора адресата, типу мислення, форми та типу мовлення;
- довести лінгвокультурну належність тексту на підставі аналізу його різносистемної мовної організації; виявити засоби та способи відтворення культури (етнодійсності) на прикладі опису мовного матеріалу, спостереженого в тексті;
- встановити різнорівневі мовні одиниці, що пов'язані з певним культурним, культурно-мистецьким, лінгвокультурним, народнопобутовим, народознавчим контекстом і забезпечуть відтворення етнодійсності в тексті; класифікувати та описати лінгвокультурами; схарактеризувати лінгвокультурами з урахуванням етимологічних, культурносемантичних, стильових та стилістичних тощо відомостей;
- розглянути мовно-естетичні знаки національної культури, засвідчені в тексті, як факти інтелектуально-образної діяльності, як показники творчого духу митця;
- усвідомлено сприйняти лінгвокультурні одиниці, використані в тексті, як факти мовно-мисленнєвої діяльності індивіда, показники освоєння ним довкілля - рідного чи чужоземного, осмислити майстерність авторського змалювання етноконтинууму на прикладі актуалізації відповідного мовного матеріалу;
- мотивувати емоційний колорит тексту, співвідносячи його естетику з етнокультурною мовленнєво-етичною, мовленнєво-етикетною традицією окремої культури.

Об'єктом лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту вважаємо мовнокультурний феномен організації тексту як різнорівневої, різноаспектної цілісності, що є фрагментом етнобуття, фактом етнодійсності, реалією духовно-матеріальної життєдіяльності етномовця (автора, персонажа тощо), **предметом** - аналіз різнорівневих мовних одиниць, що співвіднесені з визначеним етнокультурним соціумом, виступають характерними складниками його мовно-побутової дійсності, слугують створенню необхідного культурного фону тексту.

4. Філологічний аналіз художнього тексту.

Комплексний філологічний аналіз – „це аналіз узагальненого типу, який передбачає визначення проблематики художнього твору і його ідейного змісту у співвіднесенні з розглядом композиційно-мовленнєвої структури тексту, його образного ладу, просторово-часової організації та інтертекстуальних зв'язків, маркованих мовленнєвими сигналами” [5, с. 242].

Мега філологічного аналізу полягає в тому, щоб показати, як специфіка ідеї художнього твору виражається через систему його образів, у складниках компонентів текстової організації. За такого підходу художній текст розглядається, як естетичний феномен, якому притаманна цілісність, образність і функціональність, і як форма звернення до світу, тобто як комунікативну одиницю, у котрій моделюється певна комунікативна ситуація, і як окрему динамічну систему мовних засобів.

Філологічний аналіз художнього тексту розуміємо і як метод пізнання художнього твору, і як різновид навчальних вправ: як аналітико-синтетичну опрацювання інформації, що подається у вигляді цілісного, завершеного наукового твору, підготовленого за певною схемою, з дотриманням відповідних вимог. Означений різновид навчальної діяльності

постає як спосіб перевірки інтелекту та творчих здібностей особистості у єдності та взаємозв'язку. Він „дозволяє подолати суб'єктивізм й імпресіоністичність висновків та спостережень, що не спираються на розгляд „першого елемента” літератури – мови, і об'єктивувати положення, які ґрунтуються на розгляді образного ладу твору” [3, с. 5].

Завдання філологічного аналізу художнього тексту:

- розвиток інтелектуально-креативних здібностей студентів;
- формування їхніх мовних і лінгвістичних компетенцій;
- удосконалення мовленнєвих комунікативних компетенцій;
- формування дослідницької компетентності, удосконалення умінь і навичок самостійної філологічної роботи з художнім текстом;
- розширення і поглиблення знань про текст; вивчення ознак і основних категорій художнього тексту як особливої естетичної субстанції;
- з'ясування принципів побудови цілісного тексту;
- виявлення способів вираження авторської позиції в тексті;
- ознайомлення з різними підходами до філологічного аналізу художнього тексту, з різними прийомами його інтерпретації;
- визначення специфіки міжтекстової взаємодії (інтертекстуальних зв'язків);
- збагачення життєвого досвіду школярів, студентів.

Аналіз тексту – інтелектуальна діяльність виконавця, здійснювана у науковому аспекті.

Отже, аналіз художнього тексту можна виконувати з урахуванням різних підходів. Обрання ракурсу наукового опису тексту потребує конкретних дій, спрямованих на визначення заданих завдань.

1. *Болотнова Н.С.* Филологический анализ текста/ Н.С Болотнова. - Москва: Флинта, 2007. – 520 с.

2. *Єрмоленко С. Я.* Нариси з української словесності/ Світлана Єрмоленко - Київ: Довіра, 1999. – 431 с.

3. *Николина Н.А.* Филологический анализ текста: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/ Н. А. Николина –Москва: Академія, 2007. –272с.

Стаття надійшла до редколегії 10. 05. 2017

доопрацьована 20. 06. 2017

прийнята до друку 15. 08. 2017

TYPES ANALYSIS OF LITERARY TEXT

Tetiana Betsenko

*A. Makarenko State Pedagogical University of Sumy,
the Ukrainian-language department,
87, Romenska Str., 40027 Sumy, Ukraine,
phone: (00380 542) 22-15- 17*

The article deals with stylistic, cultural linguistic, hermeneutic, philological analysis of the text samples. It was found the specifics of every kind, defined the subject, purpose and objectives are the main comments.

Linguistic stylistic analysis of the text - justify the selection of linguistic units and features of their structure and functions of the system of poetic works.

The purpose of the hermeneutic analysis of literary text - to interpret the understanding of its meaning and purpose based on the explanation chosen by the author of the specific textual activity: structure (internal and external of the text), composition, genre specific, taking into account the actual identity of the author (his biography, stylistic manners, belonging to the literary directly place in the literary process), other factors that are relevant to an adequate perception of full and proper understanding of the text content (historical, philosophical fskyh, religious, etc.), awareness of its weight and significance as works of art that generally arises as a result of interpretative activity destination.

The linguistic cultural analysis of literary text is to identify different levels of language units that directly point to the national language, ethnic, geographic environment / source, serve as a means of designation ethnic reality, have explicit national flavor, orient the ethnic identity reproducible reality, serve as markers of the national picture of the world .

Comprehensive philological analysis - analysis of the generalized type that involves identifying problematic work of art and its ideological content in correlation with the consideration of compositional structure of the speech text, its imagery, spatial-temporal organization and intertextual relations, marked speech signal.

Key words: linguistic stylistic analysis of literary text, cultural linguistic analysis of the text, hermeneutic text analysis, philological analysis of the text.